

Patrick Jansen, Mark van Benthem,
Martijn Boosten en Casper de Groot
zijn allemaal werkzaam bij Stichting Probos.

Ruim acht jaar geleden heeft Stichting Probos het onderwerp cultuurhistorie in het bosbeheer opgepakt. Het eerste wapenfeit was het verschijnen van het boek 'Historische boselementen', waarmee voor het eerst in Nederland een totaaloverzicht verscheen van het historisch erfgoed in bossen. Voor die tijd was er al in verschillende perioden aandacht geweest voor bosgeschiedenis. Er was een handvol artikelen geschreven over historische elementen in bossen en verschillende bosbeheerders knapten her en der historische elementen op. Van structurele aandacht voor cultuurhistorie in het bosbeheer was echter geen sprake. Hoe anders is dat nu.

Tallose personen en organisaties hebben zich de afgelopen jaren op dit onderwerp gericht en ook de aandacht voor cultuurhistorie in brede zin is enorm toegenomen. Het is echter nog niet zo eenvoudig om cultuurhistorie in het beheer een volwaardige plek te geven naast de andere bosfuncties en -waarden. Wat kun je met cultuurhistorie in het beheer en hoe waardeer je dit ten opzichte van je andere functies, zoals natuur, recreatie en productie? Probos heeft middels voorbeeldprojecten en andere studies de afgelopen jaren steeds meer kennis en ervaring opgedaan met dit onderwerp.

Vakkundig bosbeheer Probos richt zich onder meer op het bevorderen van vakkundig bosbeheer. Vakkundig bosbeheer is in de ogen van Probos gebaseerd op drie peilers: gebiedskennis, vakken- en beschikken over een langetermijnvisie. Deze drie peilers zijn ook het vertrekpunt om cultuurhistorie een plek te geven in het beheer. Echter, nog maar weinig bosbeheerders hebben dit voor alle drie peilers op orde. Van een beperkt aantal bosgebieden zijn uitgebreide boshistorische studies verschenen, maar voor het overgrote deel van de bosgebieden ontbreekt een gedegen overzicht van de bosgeschiedenis en het historisch erfgoed. De eerste uitdaging is daarom om voor deze gebieden de geschiedenis en het historisch erfgoed in beeld te brengen. Op basis daarvan kan vervolgens de positie van cultuurhistorie in de langetermijnvisie worden bepaald. Bosbeheer is immers gericht op de (zeer) lange termijn. Om doelen te kunnen halen is continuïteit dus van groot belang. Om dit te bewerkstelligen, en zo grillig ad-hoc-beheer te voorkomen, is het van belang een goed onderbouwde en gedragen langetermijnvisie te hebben. Weinig bosbeheerders hebben cultuurhistorie verwerkt in hun langetermijnvisie, laat staan een cultuurhistorische visie ontwikkeld. Dat is ook logisch, want het onderwerp heeft nog maar relatief kort de aandacht. Wel hebben veel bosbeheerders al stappen gezet om hun vakkennis te vergroten. Er verschijnen steeds meer boeken en artikelen die dit onderwerp behandelen en er zijn volop bijeenkomsten, waardoor het relatief eenvoudig is kennis te vergaren.

Deskundig terreinbeheer.

Berken(brand)singels uit begin 20e eeuw in de gemeente Epe.

Bossen: een schat aan erfgoed Het historisch erfgoed is het tastbare relict van de bosgeschiedenis. Vrijwel elk bos bevat enkele tientallen tot honderden relicten van het menselijk gebruik van bossen of het landgebruik voordat het bos werd. Voorbeelden hiervan zijn: aarden wallen, leemkuilen, historische wegen, sprengbeken, grenspalen en rabatten. Ook groene elementen, zoals hakhoutrestanten en spaartelgen, lanen, grensbomen en brandsingels vormen belangrijke cultuurhistorische relicten. Daarnaast is er toenemende aandacht voor relicten uit het meer recente verleden, zoals loopgraven, bunkers of bomkraters uit de Tweede Wereldoorlog, experimenten met uitheemse boomsoorten en de eerste recreatievoorzieningen uit de twintigste eeuw. Het is vaak onmogelijk en ongewenst om al deze elementen te behouden. Een bos is immers geen openlucht-museum. Om op enigszins objectieve gronden keuzes te kunnen maken over wat wel en wat niet te behouden, kan een waardering uitgevoerd worden op basis van criteria als zeldzaamheid, kenmerkendheid, belevingswaarde, ensemblewaarde (de samenhang tussen de elementen), gaafheid, duurzame instandhouding en functieverweving. Het opnemen van ensemblewaarde als criterium voorkomt bijvoorbeeld dat alle individuele elementen afzonderlijk worden beoordeeld. Juist de aanwezigheid van een (complete) set elementen, die als geheel kenmerkend zijn voor het betreffende gebied in een bepaalde tijd of juist als set een dwarsdoorsnede laten zien van de diverse tijdslagen, kan heel waardevol zijn.

Ervaring uit voorbeeldprojecten Probos heeft de afgelopen vijf jaar drie zogenaamde voorbeeldprojecten uitgevoerd op het gebied van cultuurhistorie (Groesbeek, Dwingeloo/Uffelte en Renkum/Wageningen). Bij deze voorbeeldprojecten wordt in de praktijk kennis ontwikkeld. Vervolgens wordt deze kennis overgedragen op bosbeheerders. In de drie voorbeeldprojecten is de geschiedenis en het historisch erfgoed van de betreffende gebieden in kaart gebracht, zijn enkele kenmerkende historische elementen 'opgeknapt' en zijn allerlei voorlichtingsactiviteiten uitgevoerd. Met vallen en opstaan heeft Probos zo zelf ervaring opgedaan met de beschreven activiteiten. Begin 2012 verschijnt, met steun van de provincie Gelderland, op basis van de opgedane ervaring een gids in de praktijkreeks voor bosbeheerders die praktische handvatten geeft voor deskstudies en veldinventarisaties naar de geschiedenis en het historisch erfgoed van een bosgebied. Zo kan deze kennis overgedragen worden aan bosbeheerders én vrijwilligers. Vrijwilligers zullen naar de mening van Probos een belangrijke rol vervullen bij het ontwikkelen van gebiedskennis. Daarnaast wil Probos op basis van de ervaringen uit de voorbeeldprojecten een aantal tools ontwikkelen die het in kaart brengen van bosgeschiedenis en erfgoed in bossen een stuk eenvoudiger, en daarmee laagdrempeliger, maken.

Bossen herbergen een schat aan erfgoed.

Vrijwel iedere Nederlandse terreinbeheerder heeft in zijn terrein één of meerdere boswallen liggen, zoals hier bij Uddel. Om kennis over historie en ecologie van boswallen te verspreiden, heeft Probos in oktober 2011 de praktijkgids 'Boswallen, Handreikingen voor het beheer' uitgegeven.

Omgaan met erfgoed en historie in beheer en inrichting De laatste jaren heeft Probos verschillende benaderingen zien ontstaan om cultuurhistorie een plek te geven in inrichting en beheer van terreinen. Twee benaderingen die sterk van elkaar verschillen zijn de landschapsbenadering en de elementbenadering. De landschapsbenadering richt zich op het niveau van het landschap, waarbij (delen van) het 'oorspronkelijke' landschap wordt hersteld. Dit kan het beeld zijn van een bepaalde periode, maar ook van meerdere perioden door elkaar. Het grote voordeel van deze strategie is dat de samenhang tussen de verschillende individuele elementen en historische landgebruiksvormen goed in beeld wordt gebracht. Nadeel is dat deze strategie vaak zeer ingrijpend is, bijvoorbeeld omvorming van opgaand bos tot bijvoorbeeld heide, stuifzand, hooiland of hakhout. Dergelijke ingrijpende maatregelen kunnen niet altijd rekenen op draagvlak van de lokale bevolking. Een belangrijke vraag die een beheerder zich moet stellen is dan ook; waarom voer je deze maatregelen uit en voor wie? Een goed voorbeeld van de landschapsbenadering is het Strubben Kniphorstbosch bij Anloo in Drenthe, het enige archeologische reservaat van Nederland. Hierbij is de cultuurhistorie op landschapsniveau aangepakt met aandacht voor de vele verschillende tijdslagen.

Aan het andere eind van het spectrum vinden we de elementbenadering. Hierbij worden individuele elementen opgeknapt. Het gaat hierbij vaak om de cultuurhistorische parels. Het nadeel van deze benadering is dat de onderlinge samenhang van de elementen in het gebied minder tot zijn recht komt en de bosgeschiedenis moeilijker uit het veld is af te lezen. De individuele elementen vertellen hun eigen verhaal, niet direct die van het landschap als geheel. Onze ervaring uit de voorbeeldprojecten is dat deze strategie zeer gewaardeerd wordt door de lokale bevolking en veelal ook aansluiten bij de wensen en verwachtingen van bosbeheerders. De ensemblebenadering kan als tussenvorm van bovengenoemde benaderingen worden gezien. Hierbij wordt een groep van bij elkaar horende elementen 'opgeknapt' of zichtbaar gemaakt. Hierbij kan worden gekozen voor een groep elementen die uit één periode stammen of die allemaal te maken hebben met één thema (bijvoorbeeld jacht of bebossing). De samenhang voor het betreffende tijdsbeeld of thema wordt gewaarborgd en de ingreep kan beperkt blijven tot de groep elementen. Een mooi voorbeeld hiervan is de keuze van de gemeente Epe om op een deel van haar bosgebied, een jonge heideontginning, het kenmerkende beeld van de bosontginning uit begin twintigste eeuw te herstellen met bundervakken, gelijkjarige grove dennenopstanden, kielspitten en brandsingels. Afhankelijk van het gebied en de voorkeuren in het beheer (langetermijnvisie) kan gekozen worden voor één van deze benaderingen of een combinatie ervan. Het is aan de bosbeheerder om hierin een keuze te maken en aan de slag te gaan.